

В. Шемета, який заявив, що проведення реформи можливо лише в незалежній Україні.

18 листопада один з членів попередньої урядової комісії, заступник міністра земельних справ В. Брунст запропонував на засіданні уряду розглянути результати її роботи. Однак ця пропозиція була відхилена з огляду на вимоги гетьмана сформувати велику особливу нараду з питань земельної реформи [26, 51].

Перше її засідання було призначено на суботу 23 листопада. Проте стрімкий перебіг внутрішньополітичних подій, невизначеність міжнародного становища України не сприяли налагодженню роботи нової комісії. Формування її складу не було завершено. Делегати українських організацій виходили з її складу. Представники поміщиків у комісії фактично саботували роботу, сподіваючись на швидкий прихід військ Антанти, які поховують ідею самої реформи [27, 76].

Оцінюючи спроби проведення земельної реформи в добу Української Держави, П. Скоропадський стверджував: "Ніколи ще аграрне питання не було так близько до свого розумного вирішення, як у листопаді 1918 року на Україні" [2, 287]. Відомий український фінансист і урядовець Х. Лебідь-Юрчик також вважав цей законопроект найбільш прогресивним на той час, порівнюючи його з новозеландським [28, 135-136].

Ці висновки та оцінки, неодноразово також повторені у працях сучасних прихильників останнього українського гетьмана, слід сприймати лише а ргіогі. Якщо перефразувати слова П. Скоропадського, то Господь не дав йому сили і часу здійснити задумане, в тому числі й земельну реформу. І не останню роль у цьому відіграла іноземна військова присутність.

Фактична окупація українських земель породжувала багатопланову залежність гетьманського уряду від економічних та політичних інтересів держав Четвертного союзу. Вони підтримували ідеологію проведення земельної реформи в Україні. Проте не могли допустити докорінних змін в аграрному секторі, які б поставили під загрозу отримання обумовлених угодами збіжжя та сировини. Тому наміри гетьмана щодо реалізації головної ланки земельної реформи – ліквідації латифундистських володінь стримувалася усвідомленням необхідності виконання взятих економічних зобов'язань перед союзниками. Він був змушений відкласти ці елементи реформи до завершення збирання врожаю, суттєво затягнувши процес аграрних перетворень. Навіть при найсприятливішому перебігу подій впровадження основних положень земельної реформи могло статися не раніше весни 1919 року.

1. Федюшин О. *Украинская революция. 1917 – 1918.* – М., 2007.
2. Скоропадський П. *Спогади.* – Київ – Філадельфія, 1995.
3. *Berliner Lokal Anzeiger.* – 1918. – 5 травня.
4. *Освободительная война украинского народа против неметких оккупантов. Документы и материалы.* – К., 1938.
5. *Державний вісник.* – 1918. – 16 травня.
6. *Герасценко Т. Українська Народна Громада // Вісник Київського державного лінгвістичного університету.* –

2000. – Вип. 4.
7. *Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.* – Т.2. – К., 2002.
8. *Нова Рада.* – 1918. – 28 травня.
9. *ЦДАВО.* – Ф.1064. – Оп.1. – Спр.6.
10. *ЦДАВО.* – Ф.1064. – Оп.1. – Спр.13.
11. *Державний вісник.* – 1918. – 16 червня.
12. *Державний вісник.* – 1918. – 19 липня.
13. *Нова Рада.* – 1918. – 14 серпня.
14. *Державний вісник.* – 1918. – 14 вересня.
15. *Державний вісник.* – 1918. – 21 вересня.
16. *Нова Рада.* – 1918. – 27 серпня.
17. *Чикаленко С. Щоденник.* – Т.2. – К., 2004.
18. *Berliner Lokal Anzeiger.* – 1918. – 5 травня.
19. *Berliner Tageblatt.* – 1918. – 16 травня.
20. *Kolnische Zeitung.* – 1918. – 7 червня.
21. *Українське слово.* – 1918. – 16 серпня.
22. *Українische Blatter.* – 1918. – 25 вересня.
23. *Нова Рада.* – 1918. – 6 вересня.
24. *Нова Рада.* – 1918. – 16 жовтня.
25. *Донцов Д. Рік 1918. Київ.* – К., 2002.
26. *ЦДАВО.* – Ф.1064. – Оп.1. – Спр.7.
27. *Леонтович В. Зібрання творів.* – К., 2005. – Т.3.
28. *Лебідь-Юрчик Х. Бюджетове право.* – Львів, 1927.

О.М. Любовець

АГРАРНА ПРОГРАМА УРЯДОВИХ ПАРТІЙ ГЕТЬМАНАТУ П.СКОРОПАДСЬКОГО

Соціальною базою гетьманського перевороту П. Скоропадського стали землевласницькі та підприємницькі кола, а також заможне селянство, яке виступало проти аграрної політики Центральної Ради. Саме ці соціальні прошарки українського суспільства позитивно сприйняли зміну влади в країні, вбачаючи гетьмана репрезентантом своїх інтересів і сподіваючись на те, що новостворена Українська держава стане захисником і гарантом забезпечення цих інтересів. У свою чергу й гетьман розглядав ці сили як державну основу й планував спиратися на них при проведенні урядової політики. Саме тому основу всіх його урядів становили члени Всеукраїнського союзу земельних власників та Союзу представників промисловості, торгівлі, фінансів та сільського господарства (Протофіс).

Об'єктивне вивчення історії функціонування цих партій тільки розпочалося вітчизняною історичною наукою. Окремі аспекти діяльності, основи партійних доктрин знайшли відображення в ряді праць сучасних дослідників [1]. Автор статті ставить собі за мету на основі партійних документів та рішень партійних форумів розглянути основні засади аграрних програм Всеукраїнського союзу землевласників та Протофісу, проаналізувати позицію партій щодо шляхів розв'язання земельної проблеми в Україні в період гетьманату П. Скоропадського. Об'єктом дослідження є аграрні програми Всеукраїнського союзу землевласників та Протофісу, предметом – основні положення та складові цих програм.

Власне бачення вирішення аграрного питання Протофіс і Союз землевласників запропонували практично зразу після повалення Центральної Ради. На початку травня, перед установчим з'їздом Протофісу, президія його тимчасового комітету подала гетьманському уряду декларацію, в якій піднімалися основні питання правового та економічного життя країни. У вступній частині

декларації підкреслювалося, що соціалістичні експерименти попереднього уряду не відповідали реальним економічним відносинам, результатом чого стали руїна та спустошення краю.

Ключовим положенням декларації промисловців були тези про неприпустимість непродуманих соціалістичних експериментів у галузі земельної реформи, які загрожували, на їх переконання, повним розвалом сільського господарства та необхідність покласти в основу економічного життя інститут приватної власності як такий, що відповідає правосвідомості народу та веде до найвищого розвитку праці, капіталів і підприємницької ініціативи [2].

Установчий з'їзд Протофісу пройшов у Києві 15-18 травня 1918 р., на який з'їхалося біля 1000 чол. Головою з'їзду був обраний фон Дітмар, до президії ввійшли А. Бобринський, А. Голіцин, В. Кочубей, В. Демченко, А. Добрий та інші. Делегати з'їзду вітали нову владу в Україні в особі гетьмана і висловили йому повну підтримку та довіру. Делегати з'їзду обговорили поточні політичні події та ухвалили ряд постанов з нагальних економічних проблем. Значна увага на з'їзді була приділена аграрному питанню. Особливо працювала спеціальна сільськогосподарська секція, на якій розглядалися доповіді з цього питання. Загалом доповідачі на основі значного статистичного матеріалу обгрунтовували шкідливість примусового поділу великих земельних володінь і відстоювали ідею їхнього природного зменшення за рахунок вільного продажу та купівлі землі [3, 5].

На основі цього робилися ряд висновків-настанов щодо урядової політики в земельному питанні. Зокрема, на думку доповідачів, розв'язання земельної проблеми лежало не в аграрному законодавстві, а в аграрній політиці, яка повинна була полегшувати природну земельну еволюцію шляхом підтримки життєздатних дрібних володінь. Рішуче підкреслювалося, що не можна робити ніяких заходів щодо різкого порушення існуючого взаємовідношення різних типів володінь (дрібних і великих), а особливо – ніяких заходів, спрямованих на руйнацію та скорочення великих господарств. Перехід землі до рук дрібних господарів мав відбуватися лише в порядку вільної мобілізації земельної власності. Водночас визнавалася необхідність певного втручання держави в поземельні відносини, але лише в напрямі врегулювання мобілізації землі шляхом скупівлі земель державою і створення державного земельного запасу для облаштування життєздатних дрібних господарств; сприяння землеробському населенню у придбанні земель; запобіганні земельній спекуляції. Основною і кінцевою метою урядової земельної політики визнавалося створення міцних дрібних господарств, які були б здатні забезпечити продуктами не лише себе, а й неземлеробське населення [3, 6].

Безумовно, з наукової точки зору такий погляд на шляхи розв'язання аграрної проблеми мав рацію. Але з позиції життя був абсолютно непридатним у тогочасних політичних обставинах. Він не знімав напруги в суспільстві, а, навпаки, загострював і без того вкрай загострені стосунки на селі, відбиваючи інтереси тільки великих землевласників. З іншого боку, прямування таким шляхом давало широке підґрунтя для агітації лівоадикальних сил (що й сталося пізніше). Однак, не розуміючи складності та суперечливості політичної ситуації, делегати з'їзду одногосло-

сно прийняли резолюцію в аграрній справі, вироблену секцією.

У резолюції зазначалося, що з'їзд вітає проголошене грамотою гетьмана відновлення приватної власності на землю як основи розвитку сільського господарства і вважає головною метою земельної політики уряду досягнення найвищої продуктивності сільського господарства. Серед можливих шляхів досягнення цього називалися: необхідність надання сільським господарствам державних кредитів, агрономічної допомоги, забезпечення збуту продукції і т.п. Вирішення проблеми малоземельності пропонувалося через розвиток "промислу й іншого нехліборобського зайняття, щоб дати працю і малоземельному населенню" [4, 30].

Жодного слова у резолюції не говорилось про необхідність проведення широкої аграрної реформи, метою якої було б врегулювання проблеми норм земельної власності та землекористування. Крім цієї резолюції, на з'їзді була прийнята додаткова постанова, в якій перед гетьманським урядом ставилася вимога повернення відібраних у поміщиків землі та майна з виплатою селянами відшкодувань. З цього видно, що з'їзд став на захист інтересів тільки великих землевласників, ігноруючи таким чином реально існуючу соціальну напруженість на селі.

Аналогічну позицію в справі розв'язання земельної проблеми зайняла й друга урядова партія – Союз землевласників. 26-29 травня 1918 р. у Києві пройшов його всеукраїнський делегатський з'їзд, на який прибуло більше 500 делегатів (складали селяни). Головою з'їзду обрали селянина з Херсонщини Г. Сидоренка. В перший день засідань делегати змінили назву організації – замість "Київський краєвий союз земельних власників" була прийнята назва "Всеукраїнський союз земельних власників" [5].

На з'їзді працювали обрані делегатами дві комісії – земельна, завданням якої був розгляд земельної реформи, та комісія по боротьбі з анархією. Результатом роботи комісії стало вироблення ряду резолюцій з усіх нагальних аграрних проблем.

Члени земельної комісії висловилися проти визначення будь-якої норми щодо купівлі-продажу землі. З цього приводу секретарем з'їзду С. Гуляницьким був зачитаний "великий і обгрунтований доклад". Резолюція комісії містила такі основні вимоги: повна свобода земельних наділів; необхідність вживання суворих заходів проти спекуляції землею; запровадження покарань за перепродаж землі; необхідність надання пільг дрібним власникам та ін. З'їзд також ухвалив проект закону про засіви на базі наказу фельдмаршала Айхгорна [5].

Значна увага на засіданнях була приділена проблемі вироблення аграрного законодавства. Багато виступаючих висловили незадоволення тим, що урядова аграрна політика проводиться без участі найбільш зацікавлених у цьому питанні хліборобів. Тому делегати ухвалили резолюцію, в якій, зокрема, зазначалося, що з'їзд висловлює тверду надію, що жоден законопроект, який торкається інтересів землеволодіння, землекористування, сільського та лісного господарства, не буде розроблений без безпосередньої участі хліборобів "в обличчі їх представників". Резолюція виражала занепокоєність, що в разі, якщо і надалі закони з земельних питань

будуть розроблятися і видаватися без участі землевласників, то це потягне за собою найнебажаніші наслідки [6].

Друга комісія з'їзду по боротьбі з анархією розробила досить жорстку резолюцію, яку делегати ухвалили одногосно. В документі наголошувалося, що боротьба з анархією стане плідною тільки тоді, коли населенню впровадиться впевненість про існування твердого закону й порядку, будь-яка протидія якому негайно без коливань буде придушена "самою нещадною репресією". Проголошені Грамотою гетьмана відновлення порядку, законності та права приватної власності, на думку делегатів, необхідно було підтримати всім авторитетом влади, яка не повинна зупинятися перед застосуванням "самих крайніх мір".

Резолюція формулювала вимоги землевласників щодо реорганізації місцевої влади. Насамперед, пропонувалося звільнити всіх нездатних, невідготовлених і недобросовісних чиновників, замінивши їх "людьми гідними не зараженими соціалізмом". Губернським і повітовим старостам повинні були підкорятися всі без виключення місцеві адміністративні органи, а розташована на їх території військова сила виконувати всі їхні вимоги щодо відновлення законності та порядку. Всі існуючі земські зібрання, губернські та волосні управи вимагалося розпустити, а до введення в дію запроєктованого земського положення до завідування земським господарством за запрошенням губернських старост призначити осіб, які "користуються громадською довірою". Волосні земства також треба було розпустити і відновити волосні правління, на чолі яких мали стати волосні старости за призначенням повітових старост і за згодою мирового посередника. Найближчим часом також вимагалося проведення ревізії всіх органів земського самоврядування, земельних комітетів і продовольчих управ, після чого приступити до їх розпуску, з огляду на те, що "в них звили собі гніздо соціалісти самих крайніх толків" і їх агітаційна робота полегшується наявністю у них грошових засобів.

Особливо в резолюції наголошувалося на тому, що всі викладені міри не дадуть позитивних результатів, якщо одночасно з їх проведенням не буде запроваджено по всій Україні військово-поліцейське положення "зі всіма витікаючими наслідками". Така крайність пояснювалася тим, що, начебто, населення в більшості настільки "развращено", що тільки безпощадним застосуванням швидких і рішучих заходів може бути відновлений порядок. А тому будь-яка протидія владі мала бути зломлена, випадки збройного опору, вбивства, розбої і т.п. злочини повинні були каратися найсуворішими методами, аж до застосування польових судів включно. Також необхідно було провести повне роззброєння населення, а паралельно полегшити можливість отримати зброю особам "вполне благожелательним". Всіх агітаторів необхідно було вислати за межі України.

Закінчуючи резолюцію, її автори ще раз підкреслили, що всі перераховані засоби боротьби з анархією дадуть позитивні результати лише в тому випадку, якщо будуть застосовані всі одночасно і за умови усвідомлення всіма органами влади, що час вимагає узгоджених і рішучих мір [7]. Таким чином, делегати з'їзду зайняли неконструктивну,

неадекватну реальній ситуації на селі позицію, бо лише силою неможливо було розв'язати вкрай загострені стосунки між селянством і землевласниками. Вирішення цієї проблеми можливо було тільки за допомогою продуманої земельної реформи, яка б збалансувала інтереси представників різних аграрних верств. Однак саме такої реформи і методів її проведення й не запропонували делегати землевласницького з'їзду.

По закінченню засідань делегати у кількості 200 чол. відвідали гетьмана. Під час зустрічі з привітаннями від з'їзду виступили Г. Сидоренко та М. Коваленко. Після прийому члени делегації сфотографувалися разом із гетьманом [5]. Цим актом вони мабуть хотіли підкреслити свою підтримку влади.

Відчуваючи підтримку з боку влади, Всеукраїнський союз земельних власників розгорнув широку роботу на місцях. Скрізь відновлювалися місцеві осередки Союзу, які припинили своє існування за умов радянської окупації. До їх складу записувалися значна частина селян. Один із лідерів соціалістів-федералістів М. Кушнір так писав з цього приводу: "Треба визнати, що фактично нині союз хліборобів-власників відіграє таку саму роль, як минулого року "Селянська Спілка", а через це українському громадянству повинно уважно параставитись до цієї організації і знайти засоби, щоб паралізувати впливи цього антидержавного чинника" [8].

Свідомою активної діяльності Союзу були волосні, повітові, губернські з'їзди, що протягом літа проходили по всій Україні. Повідомлення про роботу цих форумів і прийняті на них постанови й резолюції друкувалися на сторінках центральних і місцевих газет. Із повідомлень видно, що ці з'їзди збирали досить численну аудиторію: на повітовому рівні в середньому 100-200 чол., на губернському – до 500 і більше чол. Наприклад, на з'їзд хліборобів Могилевського повіту з'їхалося більше 200 осіб [9], Маріупольського повіту – більше 100 делегатів, а губернський з'їзд землевласників у Мелітополі зібрав більше 500 чол. [10].

Місцеві з'їзди Союзу розглядали практично ті ж питання, що й всеукраїнський, ухвалюючи й подібні до його рішення постанови щодо необхідності рішучої боротьби з анархією, роззброєння населення, розпуску волосних і повітових земств і т.п. Водночас деякі місцеві зібрання ухвалювали більш демократичні постанови. Як приклад можна навести резолюцію Могилевського повітового з'їзду: "Держава повинна прагнути до створення дрібної власності та підняття сільськогосподарської культури, які забезпечують оздоровлення соціального положення, але при збереженні принципу приватної власності, без обмежень розміру володінь і принципу майбутнього благоустрою держави в широкому сенсі цього слова" [9]. Особливу позицію зайняв і Херсонський з'їзд, який відправив до Києва делегацію з проханням відмінити закон про право на врожай 1918 р. в тій частині, що торкалася грошової нагороди за "захвачені у землевласників пахотні землі", з огляду на те, що це руйнувало землевласницькі господарства [11].

Вироблені різними форумами рішення надсилалися або особисто гетьману, або Раді Міністрів. Сам П. Скоропадський регулярно приймав хліборобські делегації, вислуховуючи їх проблеми та

пропозиції. З повідомлень про ці відвідування, які містилися в пресі, видно, що вимоги та побажання делегатів мало чим відрізнялися від рішень землевласницьких з'їздів різного рівня. Так, наприклад, 21 червня гетьман прийняв депутацію хліборобів чотирьох губерній – Харківської, Херсонської, Полтавської та Волинської. Ознайомивши голову держави з становищем на місцях, делегати просили, щоб уряд організував охорону, відновив суд, твердо владу, порядок і продовжував неухильно працювати на відбудову нормальних умов життя в Україні [12].

Подібні побажання висловила й заява делегації хліборобів-власників Золотоніського повіту. Однак поряд із традиційними вимогами "не допускати жадних ухилень з боку адміністративних осіб та установ на користь соціалістичних ідей та змагань" та "не допускати соціалістів всяких відтінків до обняття яких би то не було урядових посад", заява містила цілий ряд конкретних пропозицій щодо вдосконалення заходів аграрної політики.

Деякі викладені пропозиції свідчили про те, що для членів Золотоніського союзу хліборобів-власників не зовсім чужою була національна проблема. Зокрема, пропонувалося запросити на урядові посади досвідчених адміністративних осіб колишньої російської служби з числа корінних українців; зробити перепис корінних українських козаків і відновити їх козацькі права; стояти на захисті православної віри, "яко історичного оплоту незалежного життя народу". Певний патріотизм відчувається й в заключних словах заяви: "Союз хліборобів-власників твердо вірить, що гетьман, на основах православної віри, незалежності нашої державности, з Божою поміччю виведе народ і нашу Україну на шлях правди, просвіти та культурного розцвіту" [13].

Водночас автори заяви були переконані, що існуючий в країні державний устрій, який поклав в основу непорушне право власності, передбачає обов'язкову участь в його розбудові хліборобів-власників, а тому: "Союз хліборобів-власників прохає з'обов'язати земства та місцеву адміністрацію, всі галузі сільськогосподарського та торговельного значіння передати виключно до відання союзу хліборобів-власників, віданість котрих в державному будівництві випробовано на ділі" [13].

Загалом документи Союзу земельних власників, звіти партійних форумів різного рівня свідчать, що партія стала відкрито на захист інтересів великого землеволодіння, виступаючи водночас за повернення привілейованого політичного становища поміщицької верстви, яке вона мала за часів царату. З огляду на це вона не виступила з пропозицією конструктивної земельної реформи, яка б сприяла налагодженню економічного життя на селі. Головними формами розв'язання аграрних суперечностей члени Союзу вважали застосування силових методів, що, навпаки, призводило до розколу та посилення протистояння між різними верствами хліборобського населення. З іншого боку така загальна партійна позиція викликала незадоволення з боку селян-членів Союзу, які цілком підтримували ідею повернення приватної власності на землю, але все ж таки сподівалися на проведення земельної реформи, наслідком якої б стало поліпшення їхнього економічного становища.

На ґрунті цього в Союзі поступово наростали непорозуміння та розбіжності. В результаті – у жовтні 1918 р. відбувається розкол Київського обласного Союзу, частина членів якого запропонувала утворити нову партію під назвою Всеукраїнський союз хліборобів-власників (селян). (Згодом ця партія змінить свою назву на Українську Народну Партію) [14, 6]. Платформа Союзу була викладена 20 жовтня у "Меморандумі хліборобів-власників і козаків усієї України". У документі зазначалося, що новостворена організація виступає за збереження принципу приватної власності на землю, але за негайне проведення аграрної реформи в інтересах широких верств селянства на основі примусового викупу землі [14, 40].

Справа розколу партії завершилася на II Всеукраїнському з'їзді хліборобів-власників, який пройшов у Києві 5-7 листопада 1918 р. На нього з'їхалося біля 1000 делегатів із різних регіонів України. Головою засідань обрали селянина Олександрівського повіту Г. Сидоренка. Основними питаннями, що виносилися на обговорення зібрання, були: ухвалення статуту Всеукраїнського союзу хліборобів-власників, земельна реформа, організація самооборони на місцях і сільськогосподарська кооперація. Перед початком роботи форуму присутні традиційно надіслали привітання голові держави П.Скоропадському.

У перший же день після оголошення доповіді в справі проведення земельної реформи розгорнулися бурхливі дебати. Більшість промовців (переважно середні й дрібні землевласники) висловлювалася проти виробленого земельною комісією з'їзду проекту резолюції, яка відкидала принцип примусового вивласнення маєтків. Вони наполягали на тому, що для досягнення спокою в державі необхідно прийняти засаду примусового вивласнення частини землі у великих поміщиків. Голосування резолюції перенесли на наступний день [15].

На наступний день більшістю голосів була прийнята резолюція, в якій примусовий розподіл земель визнавався не тільки "зайвим", "недоцільним" і "некорисним", а й "небезпечним", бо порушував принцип приватної власності, який, на думку укладачів, мав бути недоторканим. Як шлях розв'язання земельної проблеми пропонувалися заходи, які раніше вже викладалися у партійних документах [16]. Резолюція в такій редакції відбивала інтереси великих землевласників і не могла бути прийнятою представниками більш дрібніших хліборобських верств, що й привело до розколу з'їзду.

Не дійшовши порозуміння із більшістю з'їзду, невдоволена частина делегатів (200-250 осіб) залишила його [17]. На наступний день делегати, що відкололися від загального з'їзду землевласників, провели власну нараду, в якій взяло участь біля 50 осіб. Ця нарада постановила клопотатися перед МВС щодо дозволу на проведення окремого з'їзду. З цим проханням до міністра внутрішніх справ В. Рейнбота була відправлена делегація у складі Н. Левченка і Г. Бреуса, яка й отримала дозвіл.

Так опозиційна група провела свій власний з'їзд, який ухвалив постанову щодо утворення окремого Всеукраїнського союзу хліборобів-власників. Основними причинами необхідності створення нового Союзу називалися наступні. По-перше, аграрна програма хліборобського з'їзду, який щойно

закінчився, не відповідала реальному стану речей. По-друге, антиукраїнська промова В. Пуришкевича на цьому з'їзді з закликом відновлення єдиної неподільної Росії робила неможливим подальше перебування у Союзі налаштованих по-державницькому українських елементів. На цьому засіданні був ухвалений і статут новоутвореного Союзу [18]. Таким чином був завершений розпочатий київською групою процес організації нового Всеукраїнського союзу хліборобів-власників (селян). До нього відійшли представники від Київської, Полтавської, Чернігівської та Катеринославської губерній.

Аналіз документів партійних форумів Протофісу та Всеукраїнського союзу землевласників показує, що ці партії зайняли крайньоправу, неконструктивну позицію в питанні розв'язання земельної проблеми. Ставши урядовими партіями, вони прагнули шляхом тиску на урядову політику в аграрному питанні здійснити реванш за попередні втрати за доби Центральної Ради. Показовим є той факт, що їх позиція загалом суперечила власній позиції П. Скоропадського, який виступав за проведення земельної реформи в інтересах середніх та дрібних власників. У реальності саме партійні настанови провідних урядових партій ставали гальмом у проведенні земельної реформи, яка б відповідала баченню гетьмана П. Скоропадського. Зволікання з проведенням реформи, запровадження каральних загонів, прагнення вирішити будь-які проблеми з позиції сили в кінцевому рахунку призвело до фатальних наслідків – село повстало проти гетьмана й проти Української Держави.

В. МЯКОТИН О ПОЛИТИКЕ ГЕТМАНА П. СКОРОПАДСКОГО

Венедикт Александрович В. Мякотин являлся не только известным российским историком начала XX века, но и авторитетным общественно-политическим деятелем России и российской эмиграции. Он был одним из организаторов и руководителей Трудовой народно-социалистической партии и крупнейшей антибольшевистской организации "Союз Возрождения", центральные органы которых в 1918 году базировались в Киеве [1; 2; 3; 4]. Поэтому исследование взглядов В. Мякотина на политику гетмана П. Скоропадского является важным не только для характеристики его исторических изысканий, но и позволяет приоткрыть завесу над ранее не исследованными аспектами отношений указанных организаций к политике гетмана, лучше понять планы данных организаций в 1918 году, и выявить их отношение к проблемам государственного устройства России и Украины в этот период. Изучение избранной нами темы важно и для исследования истории Украины в такой переломный период, каковым явилось правление гетмана П. Скоропадского. Особую значимость этой теме придает тот факт, что В. Мякотин как историк уделял огромное внимание изучению украинской истории и вошел в историческую науку, прежде всего, как историк Украины [5; 6; 7].

В историографии избранная тема ранее не рассматривалась, хотя определенным ключом к ее пониманию может служить анализ деятельности "Союза Возрождения" и Трудовой народно-социалистической партии, данный в ряде наших прежних работ [1; 2; 3; 4].

Источниковая база изучения выше обозначенной темы ограничена лишь воспоминаниями В. Мякотина "Из далекого прошлого", написанными им в эмиграции и опубликованными в журнале "На чужой стороне" в 1923-1924 годах [8]. Тщательное изучение нами публикаций В. Мякотина в эмигрантской периодике и его богатейшего архивного наследия не выявило других источников по данной теме [9].

Осенью 1918 года, когда В. Мякотин попал в Киев, то столица нового государства, Украины, жила напряженной жизнью. Киев ярко отражал всю сложность и запутанность отношений, сложившихся внутри нового государственного образования. Номинально власть на Украине принадлежала в это время гетману П. Скоропадскому, сменившему Украинскую Центральную Раду. Однако В. Мякотин считал, что П. Скоропадский являлся лишь ставленником и орудием немцев и сам по себе никакой силы и власти не имеет. В распоряжении П. Скоропадского не было и реальной силы в виде сколько-нибудь значительной армии. В. Мякотин объяснял это двумя факторами. Во-первых, такую армию не позволяли ему создать немцы. Во-вторых, русское офицерство, оказавшееся на Украине, в большинстве своем крайне неохотно шло служить в гетманские войска. В результате власть П. Скоропадского являлась крайне неустойчивой, и было очевидно, что стоит только исчезнуть той опоре,

1. Бавико О.Б. *Політична опозиція гетьманату П. Скоропадського (квітень-грудень 1918 р.): Дис. ... канд. політ. наук.* – К., 2007; Пиріг Р.Я. *Соціально-політична база гетьманату Павла Скоропадського (квітень – грудень 1918 р.) // Проблеми вивчення історії української революції 1917-1921 рр.* – Вип. 2. – К.: Ін-т історії України, 2007; Рафаловський С.П. *Продовольча політика урядів Української держави гетьмана Павла Скоропадського: Дис. ... канд. істор. наук.* – К., 2007.
2. *Екатеринославский вестник (Катеринослав).* – 1918. – 9 травня.
3. *Известия союза промышленности, торговли, финансов и сельского хозяйства Украины (Київ).* – 1918. – № 3 – № 4.
4. Христюк П. *Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр.* В 4-х т. – Прага, 1922. – Т. 3. – С. 30.
5. *Нова Рада (Київ).* – 1918. – 28 травня.
6. *Киевская мысль (Київ).* – 1918. – 30 травня.
7. *Екатеринославский вестник (Катеринослав).* – 1918. – 31 травня.
8. *Нова Рада (Київ).* 1918. – 13 жовтня.
9. *Молодая Украина (Одеса).* – 1918. – 27 червня.
10. *Робітнича газета (Київ).* – 1918. – 16 червня.
11. *Вільне життя (Одеса).* – 1918. – 5 червня.
12. *Голос Юга (Елисаветград).* – 1918. – 26 червня.
13. *Робітнича газета (Київ).* – 1918. – 6 серпня.
14. *Матеріали до програми, тактики й організації Української Народної партії.* – Київ-Відень, 1920.
15. *Робітнича газета (Київ).* – 1918. – 7 листопада.
16. *Робітнича газета (Київ).* – 1918. – 8 листопада.
17. *Нова Рада (Київ).* – 1918. – 12 листопада.
18. *Киевская мысль (Київ).* – 1918. – 9 ноября.
19. *Нова Рада (Київ).* – 1918. – 7 листопада.